

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ดินแดนภาคเหนือของไทย หมายถึงบริเวณเจ็ดจังหวัดคือ จังหวัดเชียงราย ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน¹ เป็นดินแดนที่มีความเจริญ สว่างสมวัฒนธรรมมาช้านาน เพราะได้ตั้งเป็นบ้านเมืองมานับพันปี ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เมืองหริภุญไชย (ลำพูน) เริ่มมีเจ้าครองนครองค์แรกคือพระนางจามเทวี ครองราชย์ เมื่อราว พ.ศ. 1200² เมืองพะเยาซึ่งปัจจุบันเป็นอำเภอพะเยา ในจังหวัดเชียงราย ก็เริ่มมีเจ้าเมืองในราว พ.ศ. 1639³ ส่วนเมืองเชียงใหม่ และเชียงรายเริ่มเป็นปึกแผ่น ภายหลังเมืองทั้งสอง คือ พระยาเม็ญรายได้สร้างเมืองเชียงใหม่ เป็นองค์แรกในราว พ.ศ. 1839⁴ และครองเชียงรายใน พ.ศ. 1805⁵

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา วิถีวัฒนธรรมภาคเหนือก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นลำดับ วิถีธรรมบางอย่างได้สูญหายไป เช่นการกล่อมเด็กด้วยการร้องเพลงกล่อมเด็กที่มีเนื้อร้อง เป็นภาษาถิ่นเหนือ และการละเล่นบางอย่างเช่นชะกอน⁶ ประเพณีบางอย่าง ปัจจุบัน

1 หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, "สถาปัตยกรรมล้านนาไทย" งานการสัมมนาประวัติศาสตร์ และโบราณคดี 20-23 (ตุลาคม, 2510), หน้า 31

2 พระยาประชาภิจักรจักร์, พงศาวดารโยนก (พระนคร:สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507), หน้า 517

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 234-235

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 259

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 242

6 การละเล่นอย่างหนึ่งของภาคเหนือ คล้ายการเล่นลูกข่างของภาคกลาง แต่สิ่งที่ใช้โยน คือถุงผ้าเล็ก ๆ รูปสี่เหลี่ยมบรรจุ เม็คมะขาม ผู้เล่นโยนถุงมะขามนี้ให้ผู้เล่นอื่น ๆ ถ้าใคร รับไม่ได้จะถูกทำโทษให้คัมมน้ำ

นี้หาดูได้ยาก เช่น ประเพณีแห้วสาวที่หนุ่มสาวเกี่ยวกับควยถอยคำคลองจอบมีความหมาย โดยนัย การพอรำเพื่อสังเวยบรรพบุรุษ เรียกประเพณีพอนมีมคี่เมือง และการละเล่นเพื่อความสนุกสนานเรียกการเดินผีกระคง อย่างไรก็ตาม วิถีวัฒนธรรมหลายอย่างยังคงมีบทบาทอยู่ในสังคม เช่น ประเพณีคำหิวในเทศกาลตรุษสงกรานต์ ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ การพอนคาบและพอนเมือง วิถีวัฒนธรรมของภาคเหนือจึงน่าสนใจทั้งสำหรับชาวเหนือ และสำหรับบุคคลอื่นผู้สนใจ

นอกจากประเพณีดังกล่าว ก็ยังมีวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ เช่น โคลง กาพย์ ร่าย คำว ซอ ตลอดจนร่ายแก้ว วรรณกรรมเหล่านี้ได้มีผู้นับถือไว้เป็นลายลักษณ์อักษรบ้างแล้ว จึงสมควรที่จะได้นำวรรณกรรมของภาคเหนือมาเผยแพร่ให้ชาวเหนือในปัจจุบันและชาวไทยภาคอื่น ๆ ได้ทราบถึงวัฒนธรรมอันแฝงอยู่ในวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะพิจารณาเฉพาะวรรณกรรมคำวซอ ซึ่งแต่งขึ้นด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายกรอง เป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายมากในภาคเหนือ แม้ว่าวรรณกรรมคำวซอจะมีอายุเพียง 200 ปี ก็มีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของชาวเหนือเป็นอันมากในแง่ที่ได้กล่อมเกล่าจิตใจคนให้เกรงกลัวบาป ให้กระทำความดี โดยเห็นอุทาหรณ์จากเนื้อเรื่องของคำวซอว่าคนกระทำความชั่วต้องได้รับผลตอบแทนที่สาสมกับความชั่วนั้น และคนดีก็มักได้มีความสุขเสมอ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในปี พ.ศ. 2510 ประคอง นิมมานเหมินท์¹ ได้ศึกษาเรื่อง ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ โดยค้นคว้ารวบรวมงานของนักเขียนในสมัยต่าง ๆ ของภาคเหนือเริ่มตั้งแต่สมัยหลังการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 8 ที่เชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2020 มีวรรณกรรมเกี่ยวกับศาสนาและประวัติศาสตร์ วรรณกรรมที่แต่งขึ้นเป็นโคลงสี่สุภาพ วรรณกรรมประเภทคำขอ และได้นำวรรณกรรมเหล่านั้น มาวิจารณ์ในคำภาษาไทย ฉันทลักษณ์ เนื้อเรื่อง และคติธรรม ตลอดจนชี้แจงอิทธิพล ที่ได้รับจากวรรณกรรมภาคกลาง

ในปี พ.ศ. 2511 สิงฆะ วรรณสัย² ได้เขียนหนังสือชื่อหลักเกณฑ์การแต่งคำขออธิบายถึงหลักเกณฑ์การแต่งคำขอ โดยเขียนแผนผัง ชี้แจงตำแหน่งคำสัมผัส จำนวนคำจำนวนวรรค และเสียงวรรณยุกต์และยกตัวอย่างคำพญาพรหมประกอบการอธิบาย

ต่อมา ปี พ.ศ. 2513 มณี พยอมยงค์³ ได้ศึกษาเรื่องประวัติและวรรณคดีล้านนา มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางวรรณคดีล้านนา แก่ชาวภาคเหนือ และชาวภาคอื่นที่สนใจ ได้กล่าวถึงวรรณกรรมหลายประเภทเช่น คำขอ กาพย์ กลอน โคลงขอ เทศน์ ธรรมวัตร และเพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น

¹ ประคอง นิมมานเหมินท์, "ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ" (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2510)

² สิงฆะ วรรณสัย, หลักเกณฑ์การแต่งคำขอ (เชียงใหม่:คนเมืองการพิมพ์, 2511)

³ มณี พยอมยงค์, ประวัติและวรรณคดีล้านนา (เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์,
2513)

สำหรับค่านี้อาจของนิทานพื้นเมืองนั้น นักคนคว้าชาวเดนมาร์คชื่อ Axel Olrik¹ ได้ให้ข้อคิดว่ามีอนุภาคหลายอนุภาคที่ปรากฏในนิทานเป็นจำนวนมาก จนอาจสรุปเป็นกฎเกณฑ์ได้ กฎเหล่านี้สามารถใช้ประกอบการอธิบายลักษณะของนิทานไทยประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ หรือนิทานทรงเครื่อง หรือนิทานในคำวอนเป็นอย่างไรก็ได้ กฎดังกล่าวได้แก่

1. กฎการเปิดเรื่องและจบเรื่อง (Law of Opening and Closing) นิทานจะไม่เริ่มเรื่องอย่างรวดเร็ว และไม่จบทันทีทันใด จะเริ่มเรื่องอย่างราบเรียบไปสู่ความตื่นเต้น แล้วเปลี่ยนจากความตื่นเต้นเป็นสงบเงียบ

2. กฎการซ้ำ (Law of Repetition) เป็นการซ้ำหรือย้ำตอนสำคัญของเรื่อง โดยพรรณนาให้ละเอียด ตามปกตินิทานมักจะดำเนินเรื่องเร็วเกินไป ทำให้เรื่องไม่เต็มสมบูรณ์ ถ้ามีการซ้ำเป็นบางครั้งจะทำให้เรื่องสมบูรณ์ขึ้นมีการซ้ำสาม (Law of Three) เช่น กล่าวถึงสิ่งประหลาดสามสิ่งปรากฏในเรื่อง

3. กฎตัวละครสองตัวในฉากหนึ่ง (Law of Two to a Scene) มักมีตัวละครเพียง 2 ตัว ที่มีบทบาทสำคัญต่อกันในเวลาเดียวกัน

4. กฎความตรงกันข้าม (Law of Contrast) เรื่องจะเสนออนุภาคที่ตรงกันข้ามกันเสมอ เช่นคนร่ำรวยกับคนยากจน คนหนุ่มกับคนแก่ คนกับสัตว์ ของใหญ่กับของเล็ก ความดีและความชั่ว เป็นต้น

5. กฎฝาแฝด (Law of Twins) เช่นมีคนสองคนมีบทบาทเหมือนกัน ฉากทั้งสองอยู่ในระยะการกระทำเดียวกันก็มักออกแถมทั้งคู่ แต่ฉากใดคนหนึ่งเด่นขึ้นก็มักจะเป็นศัตรูกัน

6. กฎความสำคัญของการปรากฏตัวของตัวละครก่อนหรือหลัง (Importance of Initial and Final Position) ตัวละครอาวุโสจะปรากฏก่อน แต่คนเล็กที่สุดมักจะโคจรที่สุด

7. กฎโครงเรื่อง (Law of the Single Strand) มีโครงเรื่องแนวเดียวหรือโครงเดียว จะไม่วกกลับมาอธิบาย รายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต แต่ดา

¹Axel Olrik, "Epic Laws of Folk Narrative," in The Study of Folklore, ed., Alan Dundes. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1965, pp.129-141.

มีความจำเป็นต้องอ้างถึงอดีตก็จะเล่าผ่านการสนทนาของตัวละคร

8. กฎเกี่ยวกับแบบของนิทาน (Law of Patterning) นิทานมักมีโครงสร้างซ้ำกัน
9. กฎภาพพจน์ (Tableaux Scenes) นิทานจะมีฉากที่ยิ่งใหญ่เป็นการพรรณนาตอนที่สะเทือนใจ
10. กฎความสมเหตุสมผล (Logic of the Sage) นิทานมีแนวโน้มที่จะมีสัตว์ อภินิหาร และของวิเศษ ซึ่งเหล่านี้จะคลุมจริง และสมเหตุสมผลภายในเรื่อง
11. กฎเอกภาพของโครงเรื่อง (Unity of Plot) เรื่องมุ่งสู่จุดเดียวไม่มีรายละเอียดที่ทำให้เขวออกนอกเรื่อง
12. กฎการเน้นความสำคัญของตัวละคร (Concentration on a Leading Character)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เนื่องจากผู้เขียนมีความสนใจวรรณกรรมคำพูด ซึ่งเป็นวรรณกรรมสำคัญของภาคเหนือ ผู้เขียนใคร่ครวญให้ลึกซึ้งกว้างขวางยิ่งขึ้น จึงตั้งวัตถุประสงค์ไว้ 4 ประการคือ

1. เพื่อรวบรวมวรรณกรรมประเภทคำพูดที่มีการพิมพ์เผยแพร่เป็นวรรณกรรมคณาในระหว่าง พ.ศ. 2494 ถึง พ.ศ. 2512
2. เพื่อศึกษาวรรณกรรมคำพูดของภาคเหนือในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเนื้อเรื่อง ลักษณะคำประพันธ์ และคุณค่าทางค่านวนศิลป์
3. เพื่อเผยแพร่วรรณกรรมคำพูดซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มีค่าควรแก่การสนใจสำหรับคนทั่วไป
4. เพื่อเชิดชูวรรณกรรมคำพูดอันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สั่งงามของชาติ

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวรรณกรรมคำขอของภาคเหนือครั้งนี้ จะศึกษาคำขอ 22 เรื่อง ได้แก่

1. เจ้าสุวัตร
2. วรรณพรหม
3. พญาพรหม
4. หงส์หิน
5. ช่างสะคัน
6. ช่างโพงนางนมหอม
7. เจ้าแสงเมืองหลงดำ
8. อายรอยชอด
9. ป่าตะเพียนทอง
10. สุวรรณะหอยสังข์
11. มุลละกิติ
12. เจ้าโศทนาและนางปะละวี
13. บั้วระวงศ์หงส์อำมาตย์
14. สุวรรณะเมกชะหมาขนคำ
15. ชิวหาลิ้นคำ
16. กำกาคำ
17. ช่างงาเคี้ยว
18. วงศ์สุวรรณ
19. นกกระจาบ
20. นางอุทธะลา
21. กำพร้าบัวทอง
22. จันทะฆา

ข้อตกลงเบื้องต้น

คำขอทั้ง 22 เรื่องที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นข้อมูลในที่นี้เป็นฉบับพิมพ์ด้วยอักษรไทยกลางที่โรงพิมพ์เจริญเมือง ของนายเมืองใจ ชัยนิลพันธ์ และร้านประเทืองวิทยา ของนายประเทือง เกาวัฒนาสุข จัดพิมพ์จำหน่ายเป็นวรรณกรรมตลาด ส่วนหนึ่งที่แพร่หลายในปัจจุบันเป็นส่วนคนละระหว่างภาษาเหนือและภาษากลาง ผู้วิจัยไม่อาจตรวจสอบกับคำขอต้นฉบับที่เขียนด้วยอักษรไทยเหนือหรือที่เรียกว่าตัวเมืองใด เนื่องจากคำขอเหล่านั้นหาต้นฉบับยาก ข้อผิดพลาดอันอาจเกิดขึ้นจากการถอดอักษรจากภาษาไทยเหนือเป็นภาษาไทยกลาง ถือว่านอกเหนือไปจากการศึกษาของผู้วิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมประเภทคำ จากหนังสือพงศาวดาร หนังสือคำขอ ขรรคมคาว และจากคำบอกเล่าของคนภาคเหนือ เป็นต้น
2. ศึกษาวรรณกรรมคาวในแง่ต่อไปนี้
 - ก. ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมคาว
 - ข. ลักษณะคำประพันธ์ของวรรณกรรมคาว
 - ค. เนื้อเรื่องและบทปริทัศน์บางตอนเกี่ยวกับวรรณกรรมคาวขอ 22 เรื่อง โดยวิจารณ์ในแง่ เนื้อเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร การดำเนินเรื่อง ส่วนภาษา วัฒนธรรมประเพณี และคตินิยม
 - ง. เปรียบเทียบส่วนภาษาของวรรณกรรมคาวขอกับวรรณคดีภาคกลาง
 - จ. สรุปและขอเสนอแนะ

ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัยนี้

การศึกษาวรรณกรรมคาบของภาคเหนือจะได้ประโยชน์ดังนี้

1. เป็นการเผยแพร่วรรณกรรมที่ดีเด่นของภาคเหนือ เพราะคาบเป็นวรรณกรรมที่ควรแก่การสนใจศึกษาอย่างยิ่ง สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาวรรณคดีไทย
2. เป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ที่จะจบการศึกษาไปเป็นครูตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคเหนือ จะได้เข้าใจวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ตนจะไปปฏิบัติราชการ
3. เป็นแนวทางแก่ผู้ที่สนใจวรรณกรรมภาคเหนือได้ศึกษาค้นคว้าให้ลึกซึ้งเฉพาะเรื่องไป.